

22. «Белая гвардия». Реж. Снежкін С., 2012 р. URL: <https://rezka.ag/series/drama/14298-belaya-gvardiya-2012.html>
23. «Матч». Реж. Малюков А., 2012 р. URL: rezka.ag/films/drama/641-match-2011.html
24. «Мы из будущего 2». Реж. Ростов Б., Самохвалов О., 2010 р. URL: <https://rezka.ag/films/action/11946-my-iz-buduschego-2-2010.html>
25. «Т-34». Реж. Сидоров О., 2019 р. URL: rezka.ag/films/drama/24942-t-34.html
26. «Тарас Бульба». Реж. Бортко В., 2009 р. URL: <https://rezka.ag/films/action/1107-taras-bulba-2009.html>

УДК 930.1+005:94 (100) «1939/1945»

ІНСТИТУЦІЙНА ДЕКОНСТРУКЦІЯ МІФУ «ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ» В УКРАЇНІ

Д. Г. Сиротюк, О. С. Мармілова

Анотація. В статті розглянуті та проаналізовані інституційні спроби української влади деконструювати міф «Великої Вітчизняної війни». Зокрема, досліджено передумови, прийняття та впровадження пакету декомунізаційних законів 2015 року. Дане дослідження здійснене на основі таких загальнонаукових методів як аналітико-синтетичний, узагальнення та метод деконструкції. Щодо спеціально-історичних методів, то використовувались історико-порівняльний та історико-хронологічний методи. Використання перерахованих методів дозволив всебічно розглянути проблему міфу «Великої Вітчизняної війни».

Ключові слова: Друга світова війна, деконструкція, історичні міфи, пам'ять.

Друга світова війна не лише одна з найбільш трагічних сторінок історії ХХ століття, а й один із базових вузлів уявлень про велич Радянської держави та її правонаступниці. Наразі інтерес до кола питань пам'яттєвих практик щодо війни вийшли за межі наукових дискусій спеціалістів. Російська агресія в Україні та злочинна окупація її територій поставили проблематику Другої світової на новий, практико-орієнтований щабель. Спільний для радянського простору канон «Великой Отечественной войны» багато років «невидимо», а нині, як ніколи явно, воює проти українців та їх незалежності. Це і актуалізує тему пропонованого дослідження.

Щодо історіографії, то міф війни вивчається та досліджується з різних ракурсів. До прикладу, Северова Ольга та Биков Олександр приділяють увагу витокам концепції сучасного історичного міфу, а Ірина Грідіна досліджує у своїх працях питання радянського владного дискурсу по відношенню до Другої світової війни та населення. Цікавою є праця «Війна і міф. Невідома Друга світова», головними редакторами якої є українські дослідники – Володимир В'ятрович, Олександр Зінченко та Максим Майоров. Робота присвячена цілій низці міфів Другої світової війни, створених радянською пропагандою. Український історик Леонід Зашкільняк, в свою чергу, досліджує питання радянських міфів в українській історіографії. Мирослав Гурик, Віталій Лозовий, Катерина Кобченко, Олександр Гриценко та Тетяна Пастушенко у своїх працях розкривають аспекти політики декомунізації, вплив російської держави та пам'яті радянської спадщини на внутрішню політику в сучасній Україні.

Метою дослідження є аналіз та висвітлення інституційних кроків української влади по подоланню міфу «Великої Вітчизняної війни». Задля цього розглянемо законодавчу базу та спроби впровадження декомунізації на місцях.

Російська агресія стала каталізатором змін для української громади в контексті переосмислення великої кількості радянських міфів, включаючи міф про «Велику Вітчизняну війну». Під час подій 2013–2014 рр. «війни пам'яті» перемістилася із політичного простору у сферу революційну, а зрештою і військову. Риторика «Великої Вітчизняної війни» використовувалася Росією як «історичні аргументи» для виправдання анексії Криму, конструювання «Новоросії» та ідеологічного забезпечення військових дій та

окупації Донбасу. Для більшості українців радянська символіка Другої світової війни стала чітким маркером носіїв проросійських настроїв. Адже учасники Революції Гідності використовували як свої знамена прапор України та бойовий червоно-чорний прапор ОУН. Водночас, представники так званого Антимайдану стояли під прапорами Російської Федерації та Комуністичної партії, розмахували георгіївськими стрічками, котрі беззаперечно є атрибутами «дня победы».

Опісля тенденція збереглась. Після втечі В. Януковича російсько-радянські фанати використовують цю стрічку, щоб засвідчити опозицію до нової влади у Києві. А під час анексії Криму і розгортання агресії в Україні російські колабораційні військові формування теж стали носити георгіївські стрічки [1]. Таким чином, георгіївська стрічка швидко стала асоціюватись з прихильниками та представниками антиукраїнських сил, що відкрило суспільну дискусію навколо святкування та ритуалізації Дня Перемоги.

Результатом стало те, що 8 квітня 2015 року Верховна Рада встановила 8 травня кожного року Днем пам'яті й примирення на честь усіх жертв Другої світової війни. За відповідний законопроект №2539 «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» проголосував 261 депутат [2].

В свою чергу, 9 травня відзначається День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Екс-директор Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович з трибуни роз'яснив положення закону, заявививши, що потрібно позбавлятися «радянських кліше». Відтак, законопроектом пропонується використовувати термін «Друга світова війна» і відмовитися від терміну «Велика вітчизняна війна». Під час вшанування полеглих у роки Другої світової війни, за словами Володимира В'ятровича, скасовується використання радянської символіки. Таким чином, втратив актуальності закон «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» від 2000 року [3].

В той же час починається процес декомунізації, який розпочався ухваленням 9 квітня 2015 року Верховною Радою України пакетом законів [4–7]. 15 травня 2015 року закони підписав Президент України Петро Порошенко. Їх публікація відбулась 20 травня 2015 року, а набуття чинності з 21 травня. Виділимо основні зміни, які зазначені в даному пакеті законів.

1) Визнання УПА:

- У законі про правовий статус борців за незалежність України серед інших організацій вказані ОУН та УПА.
- Закон надає спеціальний статус усім військовим та підпільним українським організаціям ХХ століття, які боролись за незалежність країни [6].

2) День примирення:

- Запроваджується нове свято – День пам'яті та примирення, який відзначатимуть 8 травня. 9 травня – День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні залишається офіційним вихідним днем.
- Термін «Велика Вітчизняна війна» повністю виходить з документообігу, з моменту прийняття даного закону використовується термін «Друга світова війна».
- Держава бере на себе охорону, упорядкування та збереження пам'ятників та пам'ятних знаків із вшанування учасників та жертв війни. Кабінет міністрів зобов'язав створити та вести єдиний національний реєстр пам'яток Другої світової війни [7].

3) Відкриті архіви:

- Парламент ухвалив закон «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Цей документ відкриває усі документи силових структур СРСР та УРСР.
- Також закон зобов'язав відкрити усі архіви, які мали репресивні, силові та правоохоронні органи часів СРСР.
- Кожен громадянин отримує право вільно потрапляти до архіву, надаючи тільки свій паспорт та заяву про бажання ознайомитися із документом [4].

4) Засудження комунізму:

- Окремим законом Рада засудила комуністичний та нацистський тоталітарні режими і заборонила їхню символіку. Визнається, що обидва режими проводили політику державного терору.
- У день укладення радянсько-німецького пакту «Молотова-Ріббентропа» 23 серпня встановлюється спеціальний день пам'яті жертв обох режимів. За пропаганду символів режимів встановлюється однакове покарання у вигляді ув'язнення до п'яти років. До символів комуністичного режиму зарахували герб, прапор та гімн СРСР, публічне виконання якого в Україні заборонене.
- Протягом півроку від ухвалення закону всі назви міст, вулиць й інша топоніміка, пов'язана з комуністичним режимом та його ідеологами, мали бути перейменовані місцевими органами влади.
- До таких ідеологів зарахували осіб, які обіймали керівні посади, починаючи з посад секретаря районного комітету партії і вище. Якщо місцева рада цього не зробить, то її голова зобов'язується зробити це своїм розпорядженням. Це ж саме стосується і пам'ятників комуністичного і нацистського режимів, які мають бути демонтовані.
- У відповідності до закону, зміни також відбулись і в шкільній програмі [5].

Загальновідомо, що в перших українських підручниках та посібниках з історії домінувала успадкована з СРСР міфологія «Великої Вітчизняної війни», основними елементами якої були віроломний напад Німеччини на СРСР влітку 1941 р., радянська армія здобула «Велику Перемогу» і врятувала весь світ, найбільша жертва війни – радянський народ, зазначено без конкретизації національних трагедій. Ніяка інша історична тема не могла зрівнятися з темою «Великої Вітчизняної війни» за кількістю публікацій.

Сучасні підручники пропонують повнішу й адекватнішу періодизацію війни (від 1939 до 1945 рр.). Також показують справжню ціну «Великої Перемоги», ставлять знак рівності між злочинами, що «вчинені обома режимами на території України», описують всі рухи опору нацистам і національні трагедії – Голокост, депортації за національною ознакою, воєнні злочини. Науково обґрунтована й коректна хронологія війни, детальне зображення подій на території України, у тому числі – трагічних подій, пов'язаних із відступом, поразками, прорахунками керівництва упродовж першого року після нападу Німеччини на СРСР, життя населення на окупованих територіях. Одним із важливих концептуальних елементів нового наративу, що чітко простежується в останніх підручниках, є відмова від конструкта «визволення України від німецьких загарбників» і вживання натомість «вигнання нацистів з території України» [8, с. 55].

Зміни в шкільних підручниках однозначно є вагомим кроком для передачі істинного досвіду та знань про минуле в контексті основи самоідентифікації. Декомунізація 2015–2018 років була новим, законодавчо підкріпленим етапом довгого й складного процесу суспільного переосмислення минулого України у ХХ столітті.

Крім того, декомунізація України передбачала здійснення вагомих кроків, таких як перейменування 240 населених пунктів і вулиць, які були названі на честь комуністичних діячів. Зокрема, у Києві за два роки було перейменовано 25 вулиць. На думку І. Гурика зміна назв вулиць у руслі модерної комеморативної практики забезпечує, по-перше, зв'язок між поколіннями українців, а по-друге, дає змогу послідовно сформулювати україноцентричну модель історичної пам'яті, очищену від імперської та особливо радянської історичної спадщини [9, с. 27]. Не менше значення мало і знесення пам'ятників комуністичним діячам, заборона радянської символіки, відкриття архівів, котре дозволило науковцям та журналістам спростити дослідження злочинів репресивних та каральних органів.

Декомунізація в Україні є невід'ємною складовою сучасної державної політики пам'яті. Її реалізація сприятиме подоланню стереотипів та упереджень, які

перешкождали національному згуртуванню. При цьому населення України теж не завжди однозначно сприймає декомунізаційні зміни. За результатом дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Київського міжнародного інституту соціології у 2020 р. 44 % українців заявили, що мають негативне відношення до перейменування населених пунктів та вулиць, названих на честь комуністичних діячів. Позитивне ставлення до перейменування топонімів переважає тільки у Західному регіоні (44 % «за» і 30 % «проти»), на Сході та Півдні близько половини громадян ставляться до перейменування негативно [10].

Переосмислення радянської спадщини та вироблення зваженого ставлення до неї є окремим непростим завданням: наразі таке ставлення коливається від заперечення до певного механічного поєднання національних та радянських традицій пам'яті. Прикладом останнього можна вважати символічну українізацію радянських символів Другої світової війни – вдягання вінка на фігуру Батьківщини матері у Києві під час відзначення Дня пам'яті та примирення – Дня Перемоги у 2015–2016 роках [11, с. 69].

Не дивлячись на кроки української влади по викоріненню міфу «Великої Вітчизняної війни», залишається цілий ряд живучих концептів, проте і вони поступово відмирають в свідомості українців. Завдяки інтенсивному політичному використанню символу Великої Перемоги з одного боку, і вкоріненості у масовій свідомості, з іншого, виступає у якості акценту сучасної російської ідентичності. Для поділу та військової інтервенції України послідовно пропагувалися культ Перемоги та співставлення українського націоналізму з фашизмом та нацизмом [12, с. 283]. Російська пропаганда активно використовує проти України міф «Перемоги», вкидаючи в медійний простір тезу про прихід до влади сил («фашистів», «нацистів»), які були переможені у Другій світовій війні і яких знову треба перемогти.

Втримання радянських міфів про війну в Україні є надзвичайно важливим для Росії, адже вони стали головним, іноді останнім елементом радянської ідентичності частини наших громадян. Як зазначає український історик В. В'ятрович, не росіяни чи російськомовні українці, яких нібито захищає Путін, є основою для тероризму на сході України чи сприяли анексії Криму, а саме «радянські люди» [13, с. 253].

Таким чином, деконструкція міфу «Великої Вітчизняної війни» в Україні тільки бере свої початки, хоча на інституційному рівні вже зроблено ряд важливих кроків, пов'язаних, зокрема, з пакетом «декомунізаційних законів» 2015 року, рухаючись у напрямі суспільної деконструкції міфів, деконструкції «в головах» можна буде спостерігати зміну самосвідомості нації. Дослідження радянського міфу «Великої Вітчизняної війни» не вичерпує себе, адже має досить широке коло недосліджених питань, осмислення та обговорення яких дасть можливість краще зрозуміти маркери «радянського» в сучасному суспільстві та подолати їх.

Abstract. The article considers and analyzes the institutional attempts of the Ukrainian authorities to deconstruct the myth of the «Great Patriotic War». In particular, the prerequisites, adoption and implementation of a package of decommunization laws of 2015 were studied. This study was carried out on the basis of such general scientific methods as analytical-synthetic, generalizations and the deconstruction method. With regard to special-historical methods, historical-comparative and historical-chronological methods were used. The use of these methods made it possible to comprehensively consider the problem of the myth of the «Great Patriotic War».

Keywords: World War II, deconstruction, historical myths, memory.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пастушенко Т. В. Відзначення Дня Перемоги в Україні в контексті суспільно-політичних подій 2013–2014 рр. «Декомунізація» свята як спроба ревізії радянського минулого. 2017. С. 258–267. URL: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/2177/document.pdf#page=286>.
2. Проект Закону «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». 2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2539&skl=9.

3. Рада замінила «Велику вітчизняну війну» Другою світовою. 8 травня – День пам'яті. Українська правда. 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/04/9/7064248/>.
4. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316.viii>.
5. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». 2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-viii>.
6. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті». 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-viii>.
7. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». 2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315-viii>.
8. Гончаренко Н. Від «Великої Вітчизняної війни» до українського виміру Другої світової війни: зміна наративу в шкільних підручниках історії. *Проблеми історії Голокосту: український вимір*. 2019. № 11. С. 35–60.
9. Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 11. С. 26–29.
10. Шостий рік декомунізації: ставлення населення до заборони символів тоталітарного минулого. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2020. URL: <https://dif.org.ua/article/shostiy-rik-dekomunizatsii-stavlennya-naseleння-do-zaboroni-simvoliv-totalitarnogo-minulogo>.
11. Кобченко К. Декомунізація в Україні: постколоніальний Контекст. *Українознавчий альманах*. 2016. Вип. 19. С. 66–70.
12. Лозовий В. С. Маніпулювання історією Великої Вітчизняної війни як складова пропагандистської кампанії проти України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Історичні науки. 2018. Вип. 11. С. 282–289.
13. Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.

УДК 930.85:746.3.04](477.43\,44)

ОСОБЛИВОСТІ ОРНАМЕНТИКИ ВИШИВКИ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

О.°І. Соколенко, І.°І. Мартинчук

Анотація. У роботі представлено результати дослідження вишивки Поділля як важливого елемента традиційної культури українців, їх збереженню і розвитку на сучасному етапі державотворення.

Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму, наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу.

В українській народній орнаментіці переважають мотиви, що асоціюються з рукотворними предметами, рослинами, поняттями простору й руху, технічними особливостями виготовлення речей. Серед основних типів орнаментики є мотиви, що складаються з чотирибічних, округлих, спіральних знаків, фітоморфних, зооморфних знаків і зображень. Рідше зустрічаються антропоморфні, геоморфні, астральні. Всі ці типи передаються засобами геометричного, геометризovanого й вільного малюнка.

Ключові слова: народне мистецтво, вишивка, орнаментика, Поділля, Україна.

Вишивка – це не тільки майстерне творіння золотих рук народних умільців, а й скарбниця вірувань, звичаїв, обрядів, духовних устремлінь, інтелекту українського народу. Вишивка в культурі українців відіграє важливу роль. Вона відображає естетичне уподобання народу, світогляд, є особливістю національної культури. Українська народна вишивка вже має усталені форми, сформувалися особливості кожного регіону. В процесі історичного та культурного розвитку в Україні у кожній місцевості утворились характерні орнаментальні мотиви і композиційні рішення, найбільш улюблена і поширена кольорова гама, притаманна лише цій місцевості техніки шитва [1, с. 20]. Ареали явищ українського народного мистецтва здебільшого відповідають історико-етнографічному районуванню. Але на сході межі деяких ареалів (іконографічних, стилістичних, номінаційних) інколи поширюються на два й більше регіонів.